

OTTO DUCHÁČEK

SOVĚTSKÁ KNIHA O SÉMANTICE¹

Nová kniha Zveginceva není soustavným výkladem o významu slov nebo o jejich vývoji. Autor se také nepokouší o vytvoření systému, nýbrž na základě polemiky s dosavadními názory dochází k stanovení určitých skutečností a závěrů, jež se mohou stát podkladem k vytvoření linguistické sémantiky na základě marxistické nauky o jazyce. Dvě první z deseti kapitol své práce věnuje autor výhradně a ostatní částečně kritickému rozboru starších i současných prací o sémantice.

Odmítá logický princip (H. Paul, R. Blake) i abstraktní matematickou koncepci Carnapovu. Soudí, že zákonitost vývoje jazyka nemůže být odrazem zákonitostí rozvoje mimojazykových jevů a že metoda Wörter und Sachen je příliš jednostranná. O teleologické metodě (Gabelentz, Jespersen, Michaelis) praví, že ji lze vyvrátit fakty z dějin jazyka. Etická metoda (Tobler, Jaberg, Trench) trpí podle něho idealistickým pojetím a týká se jen úzkého okruhu jevů. Wundtova psychologická koncepce, kterou prý v podstatě přijal a do lžimaterialistické frazeologie odělal Marr, byla podle Zveginceva založena na psychologickém systému, jenž byl zastaralý již v době vzniku Wundtova díla. Dále odmítá přílišné zdůraznění vlivu afektivnosti u Sperbera. S geneticko-empirickým stanoviskem Wellandera sice souhlasí, ale zdá se mu, že nepřináší nic nového. Stern se mu jeví eklektikem spojujícím stanovisko geneticko-historické s psychologickým a logickým. V jeho teorii jsou prý nesrovnalosti, klasifikace je zmatená, jeho kriteria, metoda i terminologie jsou nelinguistické. Ostře odmítá Bloomfielda, jemuž vytýká agnosticismus a mechanistické a nelinguistické chápání sémanticko-jazykových jevů. Dostí si cení Gombocze, ale vytýká mu, že podlehl do jisté míry Wundtové koncepci psychologické, Ogdenově a Richardsově idealistické a Bloomfieldově mechanistické. Ullmann prý jen odívá do nových termínů starou teorii o autonomní a všudypřítomné sémantice.

Zmíniv se pak ještě krátce o vlivu deskriptivní linguistiky na současnou sémantiku, konstatuje, že tzv. obecná sémantika (Korzybski) nemá vlastně s linguistikou nic společného. Úhrnem o nesovětské sémantice praví, že je odtržena od dějin národa, zaměňuje jevy linguistické psychologickými a logickými, zanedbává strukturální zvláštnosti konkrétních jazyků a ignoruje objektivní charakter jazyka.

Podrobně kritizuje Marrovu „sémantickou“ teorii (čtyři elementy, stadiálnost atd.), její apriornost, nehistoričnost, odtrženost od skutečnosti, odtrhování jazyka od myšlení a tvrzení nedokazatelných dohadů. Dovojuje dále, že ani sovětsští jazykovědci Bogorodickij, Reformatiskij, Bulachovskij aj. ve svých *Úvodech do jazykovědy* nepřinesli v sémantice nic nového.

Sémantika je podle Zveginceva součástí lexikologie, jejíž druhou částí je ono-

masiologie. Do kompetence semasiologie patří zkoumání podstaty a různých typů lexikálních významů, zákony významového vývoje slov, klasifikace typů významových změn, synonymie, antonymie, polysemie atd. Je prý vlastně pomocnou vědou etymologie a lexikografie (Srovnej O. Ducháček *K otázce systému ve významosloví*, Sborník fil. fak. 1957.)

Autor zdůrazňuje nutnost sledovat významovou stránku slov v souvislosti se strukturou jazyka, a tedy vždy jen v jednom jazyce (sám však velmi často srovnává různé jazyky — viz např. str. 257—259) a jen linguistickými metodami (leckde je však sám nucen operovat logickými pojmy a na str. 112 se přímo dovolaává *Logiky* vydané sovětskou Akademií).

Z kapitoly o různých druzích jazykových významů a o jejich charakteristických zvláštlostech je patrné, že se v základě vrací, ovšem v modernější formě, k široké koncepci Bréalově. Na rozdíl od Ullmanna, obeznaného dobře ve fonologii, se jen stručně zmiňuje o „významu“ hlásek, zato se však podrobněji zabývá „významem“ morfologických kategorií. Pak teprve přechází k vlastnímu významu slov a souloví. Ukazuje, že každé nové slovo, ať již odvozené nebo přejaté z cizího jazyka, vrůstá do existujícího již systému slovního. Zdůrazňuje důležitost generalisace vjemů, k níž vede myšlení a jež vrcholí v tvoření abstraktních pojmů. Všimá si významových růzností téhož slova přejatého do různých jazyků i růzností významových komponentů určitého slova (*nebe*) v různých dobách a u národů různých kultur. „V čistě linguistickém plánu je význam slova určen jeho potencialem možnými spojeními s jinými slovy, které tvoří tzv. lexikální valentnost slova. Souhrn takových možných spojení fakticky podmiňuje existenci lexikálního významu jakožto objektivně existujícího jevu nebo fakta systému jazyka“ (123). Proti Vinogradovovi soudí, že význam slova „není realisace, nýbrž pouze možnost realisace (slova) v určitém kontextu“ (125) a tvrdí, že „lexikální význam má slovo jen jeden, ale ten se může skládat z několika potencialem typových spojení, které z různých stran charakterisují jediný významový celek...“ (125 až 126). „Potencialem typovými spojeními“ míní, jak sám dále uvádí, lexikálně-sémantické varianty slova. Význam slova pak definuje jako souhrn lexikálně-sémantických variant. Z toho pak vyvozuje, že je třeba omezit se jen na jazykovou funkci lexikálního významu v plánu synchronickém a nehledět k jeho předmětně-logickým vztahům. Při svých výkladech se však na mnoha místech (na příklad na str. 159—160 nebo na str. 131—132, kde mluví o „rozšíření významu“ německého slova *grün* — jde vlastně o zvětšení počtu lexikálně-sémantických variant) nedovede obejít ani bez historického aspektu, ani bez odkazů na předmětně-logické vztahy.

V oddíle o faktorech určujících lexikální význam slova stanoví, po obsáhlém odmítnutí dosavadních hledisek, že je tento význam podmíněn schopností slova vztahovat se k určitému druhu předmětu (vnější skutečnost), souvislostí slova s pojmem jakožto logickou kategorií (myšlení) a funkcionálním momentem, tj. vztahem k ostatním slovním jednotkám (systém jazyka). Jediné slovo nemůže prý mít několik významů (souviset s několika pojmy), ale jen několik lexikálně-sémantických variant, jež spolu významově souvisí. Jakmile dojde k úplnému významovému rozchodu variant, vznikají z nich samostatná slova. Hlavní úlohou sémantiky je stanovit, co z rozvoje významu slov je podmíněno strukturou jazyka a co dějinami národa.

V kapitole o expresivně-emocionálních elementech a lexikálním významu slova praví, že někdy je emocionální element již v příslušnosti k určité vrstvě slov (slovo básnické — argotické), že může být v protikladu k logickému významu

(úžasně směšný), že emocionálně lze působit zvukomalbou i lidovou etymologií, že emocionální hodnocení je někdy možné jen u některých z lexikálně-sémantických variant a dokonce že také k jednotlivým variantám se mohou pojit třeba i protichůdné emocionální elementy. Z toho pak neprávem vyvozuje, že expresivně-emocionální elementy nepatří ke komponentům významu slova, nýbrž jsou jen zvláštním psychologickým substrátem a že jejich studium je třeba vyjmout ze semasiologie a připojit k stylistice.

V části věnované vnitřní formě a lexikálnímu významu slov dochází k přesvědčení, že ve významu slov nachází národní svéráz své vyjádření podobně jako ve fonetice, v morfologii a v syntaxi. Vnitřní formu definuje jakožto jazykovou motivovanost, jež umožňuje tvoření nových slov, vztahuje se k jevům onomasio-logickým (ne semasiologickým), a proto má význam především pro bádání etymologické. „Nové jazykové jevy nevznikají jako samostatný a zvláštní proces, ale ve vzájemné souvislosti s ostatními prvky jazykového systému a na základě tohoto systému“ (197).

V kapitole o prvcích významové struktury slova ukazuje na jejich proměnlivost v průběhu vývoje jazyka a na jejich závislost na kontextu.

V oddíle o pravidelnosti ve vývoji lexikálního významu slov soudí, že pro poznání sémantických zákonů je nezbytné soustředit se na sledování vlivu života národa na význam slov a na zvláštnosti jeho vývoje, podmíněné strukturální specificí konkrétních jazyků, neboť vývoj 'se děje v souhlase se strukturálními vlastnostmi jazyka. Všechn rozvoj jazyka se děje na základě mnohotvárných vnitřních zákonitých vztahů, existujících mezi jednotlivými strukturálními elementy systému jazyka a určujících jeho fungování a vývoj. V celku přijímá Trierovu koncepci slovních polí, uznává vzájemnou souvislost slov v určitých okruzích, ale odmítá idealistické zaměření.

V poslední části své knihy se Zvegincev zabývá historicko-srovnávací metodou. Odmítá pojetí Schuchardtovo, založené na šíři bohatého materiálu (viz *Schuchardt—Brevier*) i Sperberovo (v *Essais in historical semantics*, New York 1948, zdůrazňuje zvláště vliv křesťanství). V zásadě souhlasí s pojetím K. F. Sundena (*A new etymological group of Germanic verbs and their derivatives*, Göteborg 1943) a E. Benvenista (*Problèmes sémantiques de la reconstruction*, Word 1954), u nichž hodnotí omezení materiálu na příbuzné jazyky. Toto omezení umožňuje větší konkrétnost a vycházení ze zjištěných fakt, což omezuje subjektivnost dohadů, a soustředění na faktory jazykové. Závěrem říká, že při rekonstrukci významů slov se dosud přihlíželo jen k zákonům logiky a k vlivu analogie, ale nepočítalo se se svérázností struktur jednotlivých jazyků a s tím, že se ve významu slov projevuje vzájemná souvislost všech elementů daného jazyka. Autor ukazuje na obtížnost stanovení prvotního významu, je-li nedostatek jazykového materiálu, na problematičnost srovnávání různých jazyků z různých dob (např. jazyků slovanských s chetitskými), na dosavadní neznalost sémantických zákonů a vyvozuje z toho, že v současné době historicko-srovnávací metoda nemůže ještě přinést sémantickému bádání uspokojivé výsledky.

Zvegincev prokázal svou knihou, že má veliký přehled o sémantické literatuře a schopnost najít v každé koncepci všechny její slabiny. Jemu samému lze vytknout, že se často opakuje a někdy si odporuje. Jeho kniha nepřináší sice nic převratně nového, ale je velmi užitečná tím, že dovede různé koncepce zbavit nesprávného zaměření, vzájemně je doplnit a promyšleně marxisticky formulovat. I když nelze souhlasit se vším,² je nutno uznat autorovu zásluhu o ujasnění některých problémů a o jejich osvětlení z marxistického stanoviska.

POZNÁMKY

¹ V. A. Zvegincev, *Semasiologija*, Izdatelstvo Moskovského universiteta 1957, stran 321.

² Svůj nesouhlas s některými zásadnějšími názory jsem v recenzi vyjádřil nebo alespoň naznačil. Detailnějšími otázkami jsem se ovšem nezabýval, např. pokud jde o tvrzení na str. 237, že odborný výraz se stává zřídka obecným (k tomu srovnej O. Ducháček, *K zobecnování odborných slov ve francouzštině*, Sborník 1956).

Z drobnějších nedopatření namátkou uvádím, že proti ruskému *jutro — poledň — večer* staví francouzské *matin — après midi — soir* (211). V cizojazyčných příkladech je vůbec dosti chyb, např. na str. 177 německy *wie ich der Ritter... gesehen habe a francouzsky araigne a araignie du foir misto araignée du soir*, na str. 233 německy *alle stand einmütig auf*, na str. 313 francouzsky *problèmes semantiques*, na str. 315 francouzsky *perdis* atd.

СОВЕТСКАЯ КНИГА О СЕМАСИОЛОГИИ

V. П. Звегинцев, опираясь на положения марксистского языкознания, полемизирует в своей *Семасиологии* (Москва, 1957, 321 стр.) с существующими концепциями семантики и пытается открыть основные принципы марксистски обоснованной семасиологии. Он исходит из правильной предпосылки, что семасиология является одной из дисциплин лингвистики (он понимает ее как составную часть лингвистики) и что семантическую сторону слов необходимо изучать в связи со всей структурой данного языка (поэтому он отрицает общую семасиологию). Значение слова он изучает в синхроническом плане.

Важны изложения автора о лексической емкости слов и об их значении (значение слов автор определяет как возможность реализовать слово в определенном контексте), о лексически-семантических вариантах и о внутренней форме.

Автор обнаружил обширное знание специальной литературы и новейших направлений лингвистики, способен вскрыть слабые места разных теорий. Он стремится проложить дорогу к созданию марксистской семасиологии, учитывающей жизнь нации и структуру языка.

Перевел С. Жаж

UN LIVRE SOVIÉTIQUE SUR LA SÉMASIOLOGIE

V. A. Zvegincev polémise dans sa *Semasiologija* (Moscou, 1957, 321 p.) avec les théories de tous les sémanticiens importants en cherchant de trouver les principes d'une sémantique purement marxiste. Il pose en règle que la sémantique est une discipline linguistique (une partie de la lexicologie). Il propose d'étudier le sens des mots au plan synchronique en connexion avec la structure de la langue en question (il désapprouve absolument la sémantique générale).

Parmi ses exposés, les plus importants sont ceux qui traitent la forme intérieure des mots, leurs sens (selon Zvegincev, le sens du mot est la faculté de la réalisation du mot dans un certain contexte) et les variantes sémantiques.

Par son œuvre, Zvegincev prouve qu'il connaît une vaste littérature sémantique et que son sens critique lui permet de découvrir tous les côtés faibles de différentes théories. Il cherche à établir une base solide pour une sémantique marxiste soulignant l'influence de la vie du peuple et de la structure de la langue en question.